

Kwestia integracji europejskiej w myśli politycznej działaczy Stronnictwa Pracy – członków Rady Narodowej RP w latach 1940-1943¹

Partie polityczne nurtu chrześcijańsko-demokratycznego były ważnym elementem polskiej sceny politycznej, zarówno w okresie międzywojennym, jak i w czasie II wojny światowej. Warto więc zwrócić uwagę na dorobek programowy Stronnictwa Pracy – najważniejszego polskiego ugrupowania chadeckiego w omawianym okresie. Rozważania programowe SP obejmowały m.in. koncepcję integracji europejskiej, zbudowaną na fundamencie założeń światopoglądowych oraz analizy aktualnej sytuacji politycznej i międzynarodowej w Europie. W niniejszym artykule proponuję spojrzenie na tę tematykę poprzez analizę treści wystąpień czołowych działaczy Stronnictwa Pracy, którzy wskutek działań II wojny światowej znaleźli się na emigracji i tam weszli w skład jednego z naczelnych organów władz polskich na uchodźstwie – Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej. Taka perspektywa badawcza pozwoli na zaprezentowanie stanowiska SP w kwestii integracji europejskiej w sposób inny niż dotychczas, przy uwzględnieniu niewykorzystywanych jeszcze w literaturze przedmiotu źródeł, zwłaszcza protokołów z posiedzeń Rady Narodowej RP, przechowywanych w londyńskim Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego. Analiza dotyczyć będzie zarówno przemówień, wygłoszonych przez przedstawicieli Stronnictwa Pracy na forum Rady Narodowej RP, jak i – pomocniczo – treści publikowanych przez nich broszur czy artykułów.

¹ Artykuł ukazał się pierwotnie w tomie *Koncepcje integracji w Europie w XX i XXI wieku. Myśl polityczna*, red. H. Stys, Toruń 2008, zob. J. Rabiński, *Kwestia integracji europejskiej w myśli politycznej działaczy Stronnictwa Pracy – członków Rady Narodowej RP w latach 1940-1943*, w: *Koncepcje integracji w Europie w XX i XXI wieku. Myśl polityczna*, red. H. Stys, Toruń 2008, s. 83-95. Za zgodę na przedruk tekstu Autorowi serdecznie dziękujemy.

Stronnictwo Pracy powstało 10 października 1937 r. w efekcie scalenia kilku organizacji chadeckich, z których najważniejszymi były Polskie Stronnictwo Chrześcijańskiej Demokracji, Narodowa Partia Robotnicza oraz Związek Hallerczyków. Powstanie jednej, silnej partii chadeckiej było możliwe dzięki porozumieniu wypracowanemu w trakcie spotkań w ramach tzw. Frontu Morges, grupującego liderów opozycji antysanacyjnej². Stronnictwo Pracy, na którego czele stanęli Wojciech Korfanty, Karol Popiel i gen. Józef Haller, stało się głównym oparciem politycznym dla gen. Władysława Sikorskiego, co nabrało szczególnego znaczenia w chwili objęcia przez niego funkcji premiera emigracyjnego rządu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 30 września 1939 r. Politycy SP znaleźli się wówczas w strukturach rządowych, jak również weszli do Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej – namiastki parlamentu na obczyźnie. Także w okupowanym kraju Stronnictwo Pracy miało swych przedstawicieli w najważniejszych podziemnych organach politycznych – Politycznym Komitecie Porozumiewawczym, Delegaturze Rządu, Krajowej Reprezentacji Politycznej i Radzie Jedności Narodowej. Było więc SP jedną z najbardziej liczących się polskich sił politycznych w okresie II wojny światowej.

Na początku 1943 r. doszło do połączenia Stronnictwa Pracy z organizacją Unia. Powstała ona w 1940 r., w wyniku fuzji kilku mniejszych podmiotów (najważniejsze to: Warszawianka, Nowa Polska i Grunwald). Akces Unii do Stronnictwa Pracy wzmocnił je w poważnym stopniu, przede wszystkim ze względu na rozbudowany dział studiów ideowo-programowych Unii. Efekty pracy szerokiego grona ekspertów³ były wykorzystywane w formułowaniu programu Stronnictwa Pracy na płaszczyznach politycznej, społecznej, ekonomicznej czy kulturalnej. Obecność działaczy Unii wewnątrz Stronnictwa Pracy dała mu silne zaplecze intelektualne, jakże ważne dla partii politycznej, mającej ambicje wpływania na kształt szeroko rozumianej polityki swojego kraju. Skutkiem prac studyjnych ekspertów Unii w kwestii integracji europejskiej była koncepcja „unionizmu” – bazująca na filozoficznym podłożu personalizmu i mesjanizmu (w ujęciu Jerzego Brauna, Stanisława Brzozowskiego, Edwarda Abramowskiego, Feliksa Konecznego

² Na temat Frontu Morges i jego roli w powstaniu Stronnictwa Pracy zob. H. Przybylski, *Front Morges w okresie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1972, *passim*; K. Turowski, *Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce*, cz. 2, Warszawa 1989, s. 388-390, 404-406; W. Bujak, *Historia Stronnictwa Pracy 1937-1946-1950*, Warszawa 1988, s. 9-18; J.M. Majchrowski, *Geneza politycznych ugrupowań katolickich. Stronnictwo Pracy, grupa „Dziś i Jutro”*, Paris 1984, s. 24-29; A. Andrusiewicz, *Stronnictwo Pracy 1937-1950. Ze studiów nad dziejami najnowszymi chadecji w Polsce*, Warszawa 1988, s. 34-65.

³ Por. K. Turowski, *Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce*, s. 445, przypis nr 180.

i in.), wyrażająca się w przekonaniu o dążeniu ludzi do jedności na rozmaitych płaszczyznach, włączając w to kontakty pomiędzy narodami⁴. Konkretyzacją tej idei był szereg postulatów dotyczących integracji państw w powojennej Europie zawartych w dokumentach programowych Unii i Stronnictwa Pracy z okresu II wojny światowej⁵. Zagadnienie to omawiane jest w literaturze dotyczącej nurtu chadeckiego w Polsce, choć w sposób dalece jeszcze niepełny⁶. Należy zauważyć, że wśród badaczy tego problemu dominuje przekonanie o olbrzymim wpływie dorobku programowego Unii na postulaty Stronnictwa Pracy w zakresie polityki zagranicznej. Nie podważając tego punktu widzenia, warto zwrócić uwagę, że – niezależnie od wpływu myślicieli unijnych – koncepcje integracji w Europie pojawiają się w dokumentach i wystąpieniach działaczy SP jeszcze przed wybuchem wojny, a w trakcie jej trwania przed włączeniem Unii do SP. Świadczy to o zainteresowaniu tą tematyką wśród polityków Stronnictwa Pracy niezależnie od intelektualnego dorobku środowiska Unii.

Należy podkreślić, że już w pierwszym dokumencie programowym Stronnictwa Pracy, uchwalonym jeszcze w trakcie zjazdu założycielskiego, zwracano uwagę na swoiście pojmowany problem integracji europejskiej. Znalazł się tam *passus* poświęcony postulatом stronnictwa w zakresie polityki zagranicznej państwa polskiego. Stwierdzono w nim m.in., że jednym z zasadniczych celów polskiej polityki zagranicznej powinno być skupienie wokół naszego kraju grupy państw mniejszych i objęcie nad nimi przewodnictwa⁷. Ten ogólnikowy postulat rozwinięto następnie w rezolucji Rady Naczelnej Stronnictwa Pracy z 29 maja 1938 r., w której sprecyzowano, że blok powinien obejmować państwa Europy Środkowo-Wschodniej, leżące pomiędzy morzami Bałtyckim i Czarnym. Jednocześnie sugerowano konieczność wygaszenia sporów i doprowadzenia do bliskiej współpracy pomiędzy państwami zachodnimi: Wielką Brytanią, Francją, Włochami oraz Stanami Zjednoczonymi Ameryki. Współdziałanie bloków

⁴ W. Bujak, *Historia Stronnictwa Pracy 1937-1946-1950*, s. 111.

⁵ Por. *Deklaracja ideowa „Unii”*, tekst w: W. Kozub-Ciembroniewicz, J.M. Majchrowski, *Najnowsza historia polityczna Polski. Wybór źródeł*, cz. 3: 1939-1945, Kraków 1989, s. 85-105; rozważania programowe SP: *O chrześcijańsko-społecznego ducha nowej Polski*, tekst w: W. Kozub-Ciembroniewicz, J.M. Majchrowski, *Najnowsza historia polityczna Polski. Wybór źródeł*, cz. 3: 1939-1945, s. 159-188; *Program Stronnictwa Pracy*, Kraków 1945.

⁶ Zob. K. Turowski, *Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce*, s. 497-501; W. Bujak, *Historia Stronnictwa Pracy 1937-1946-1950*, s. 110-116; J.M. Majchrowski, *Geneza politycznych ugrupowań katolickich*, s. 64-74; A. Andrusiewicz, *Stronnictwo Pracy 1937-1950*, s. 174-191.

⁷ *Stronnictwo Pracy. Program*, w: W. Kozub-Ciembroniewicz, J.M. Majchrowski, *Najnowsza historia polityczna Polski. Wybór źródeł*, cz. 2: 1926-1939, Kraków 1987, s. 204.

Środkowo-Wschodniej Europy i Zachodniego miałyby być przeciwwagą dla agresywnych dążeń Niemiec hitlerowskich i Związku Sowieckiego⁸.

Propozycje Stronnictwa Pracy nawiązywały w sposób oczywisty do koncepcji „Międzymorza”, przypisywanej zazwyczaj obozowi piłsudczykowskiemu⁹. Wprowadzono do niej jednak pewne modyfikacje, które miały pozabawić ją mankamentów wpływających z praktyki politycznej środowiska sanacyjnego. Przede wszystkim – postulowano włączenie do bloku państw Europy Środkowo-Wschodniej Czechosłowacji i Litwy, co wymagało zasadniczej zmiany dotychczasowej polityki wobec tych państw. Federacja polsko-czechosłowacka miała być pierwszym krokiem do utworzenia tego organizmu państwowego. Stąd krytyka na łamach chadeckich organów prasowych, kierowana pod adresem Józefa Becka, zwłaszcza po zajęciu przez Polskę Zaolzia w 1938 r.

Istotną modyfikacją było również uzależnienie utworzenia bloku państw Europy Środkowo-Wschodniej od poparcia tej koncepcji przez Francję, która, według działaczy Stronnictwa Pracy, miała stać się głównym gwarantem silnej pozycji Polski w Europie. Wyrażano obawy, że w innym przypadku dążenie do utworzenia bloku państw skupionych wokół naszego kraju może doprowadzić do powstania przewencyjnego sojuszu sowiecko-niemieckiego, zgubnego dla Polski. Był to więc powrót do koncepcji ścisłego współdziałania z Francją w zakresie relacji międzynarodowych, którą realizowano w pierwszych latach II Rzeczypospolitej, a z której zrezygnowano później na rzecz polityki równowagi. Uznanie przez SP kluczowej roli Francji dla powodzenia realizacji idei budowy bloku państw Europy Środkowo-Wschodniej pod przewodnictwem Polski było, moim zdaniem, dowodem realizmu politycznego, nakazującego oparcie się na arenie międzynarodowej o mocarstwo europejskie, mające swój interes narodowy w istnieniu silnej Rzeczypospolitej. Innym zagadnieniem pozostaje kwestia, na ile wiarygodnym partnerem mogła być Francja końca lat 30. XX w. W każdym jednak razie z postulatów SP przebija większy realizm od hurraoptymistycznych postaw rządzącej sanacji, przekonującej społeczeństwo polskie i międzynarodowe o mocarstwowej pozycji naszego kraju. Aczkolwiek w programie Stronnictwa Pracy z 1937 r. głoszono, że należy „zapewnić Polsce przysługujące jej miejsce wśród wielkich

⁸ K. Turowski, *Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce*, s. 410.

⁹ P. Okulewicz, *Koncepcja „międzymorza” w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918-1926*, Poznań 2001, *passim*; P. Łossowski, *Położenie międzynarodowe i polityka zagraniczna, w: Polska odrodzona 1918-1939. Państwo – społeczeństwo – kultura*, red. J. Tomicki, Warszawa 1982, s. 182-187.

narodów Europy”¹⁰, to jednak dostrzegano słabszą pozycję naszego kraju wobec głównych aktorów europejskiej sceny politycznej, w tym sąsiednich państw totalitarnych. Koncepcja bliskiego współdziałania z Francją była też osobiście bliska gen. Władysławowi Sikorskiemu, *spiritus movens* Frontu Morges, a więc i, przynajmniej pośrednio, Stronnictwa Pracy, którego przemyślenia w zakresie polityki zagranicznej były uwzględniane przez działaczy SP¹¹.

Po wybuchu II wojny światowej i ukonstytuowaniu się władz polskich na uchodźstwie, rozważania dotyczące kierunków polskiej polityki zagranicznej kontynuowali działacze Stronnictwa Pracy, którzy znaleźli się we Francji, wchodząc w skład emigracyjnych organów władzy państwowej. Jak już wspomniano, aktywni pod tym względem byli zwłaszcza reprezentanci Stronnictwa Pracy na forum Rady Narodowej RP. Ciało to zostało powołane dekretem Prezydenta RP z 9 grudnia 1939 r., jako organ doradczy prezydenta i rządu na czas nadzwyczajnych okoliczności spowodowanych trwającą wojną. Do kompetencji RN należało wydawanie opinii we wszelkich sprawach przedkładanych jej przez rząd czy prezydenta, programowanie przyszłego ustroju Polski, debata nad budżetem instytucji państwowych. Członkowie Rady mieli możliwość wnoszenia interpelacji. Pierwsze posiedzenie Rady Narodowej RP odbyło się 23 stycznia 1940 r. Ta, tzw. I Rada Narodowa RP, której formalnie przewodniczył Ignacy Jan Paderewski, funkcjonowała do 3 września 1941 r., kiedy to nastąpiło jej rozwiązanie przez prezydenta Władysława Raczkiewicza. II Rada Narodowa rozpoczęła swoją działalność 3 lutego 1942 r. i prowadziła ją do 21 marca 1945 r., obradując wówczas pod przewodnictwem Stanisława Grabskiego¹².

Reprezentantami Stronnictwa Pracy w składzie I Rady Narodowej byli ks. Jan Brandys, Michał Kwiatkowski i Elżbieta Korfantowa. W obradach II Rady Narodowej, w różnych okresach, spośród chadeków uczestniczyli: Michał Kwiatkowski, ks. Zygmunt Kaczyński, Tadeusz Kiełpiński, Elżbieta Korfantowa, Stanisław Sopicki, Adam Pawłowski, ks. Waclaw Pyszkowski, Bronisław Hager i Bronisław Kuśnierz¹³. Szczególną aktywnością w analizie zagadnień dotyczących polityki zagranicznej Polski wykazywali

¹⁰ *Stronnictwo Pracy. Program*, s. 204.

¹¹ Por. W. Korpalska, *Władysław Eugeniusz Sikorski. Biografia polityczna*, Wrocław 1981, s. 182-192.

¹² Na temat funkcjonowania Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej zob. E. Duraczyński, R. Turkowski, *O Polsce na uchodźstwie. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej 1939-1945*, Warszawa 1997; R. Turkowski, *Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej (1939-1945)*, w: *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej 1939-1945*, red. Z. Błażyński, Londyn 1994, s. 386-454.

¹³ R. Turkowski, *Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej (1939-1945)*, s. 450, 452.

się Michał Kwiatkowski (członek I i II Rady Narodowej) oraz Stanisław Sopiński (członek II Rady Narodowej).

Michał Kwiatkowski (1883-1966) był politykiem, dziennikarzem, działaczem społecznym. W latach 1922-1927 piastował mandat posła na Sejm RP. W 1927 r. wyjechał do Francji, gdzie osiadł na stałe, stając się aktywnym działaczem polonijnym na tym terenie. Był współtwórcą i wydawcą pisma „Narodowiec”¹⁴. Wyróżniał się spośród członków Rady Narodowej RP, często zabierając głos, zwłaszcza gdy przychodziło do omawiania zagadnień dotyczących polityki zagranicznej i stosunków międzynarodowych.

W dniach 2-3 kwietnia 1940 r. na forum Rady Narodowej RP odbyła się dyskusja nad *exposé* ministra spraw zagranicznych Augusta Zaleskiego. Przemawiający w dniu 2 kwietnia Kwiatkowski część swego wystąpienia poświęcił idei utworzenia federacji państw Europy Środkowej, która miała by stać się członkiem federacji państw europejskich. Taką właśnie konstrukcję powojennej Europy, przynajmniej jeśli chodzi o utworzenie związku państw Europy Środkowo-Wschodniej, przewidywał w pierwszych miesiącach wojny rząd RP, co znajduje potwierdzenie w tekstach przemówienia Prezesa Rady Ministrów Sikorskiego z 18 grudnia 1939 r.¹⁵ i okólnika ministra Zaleskiego do szefów placówek dyplomatycznych z 19 lutego 1940 r.¹⁶ Kwiatkowski w swoim wystąpieniu sięgnął do historycznego przykładu monarchii jagiellońskiej, która, jego zdaniem, zdołała przez okres 300 lat hamować niebezpieczeństwo niemieckie, zagrażające państwu polskiemu od zachodu i północy. Kwiatkowski wskazał, że w warunkach XX w. idea jagiellońska może być realizowana właśnie w postaci federacji państw Europy Środkowo-Wschodniej. Przystąpienie do tego organizmu politycznego winno wynikać z dobrowolnych decyzji zainteresowanych państw i narodów. „Pierwszą zasadą do stworzenia federacji wolnych państw środkowej Europy jest wolność, wolność demokratyczna zarówno dla nich,

¹⁴ Por. Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (dalej: IPMS), Rada Narodowa (dalej: RN), sygn. A.5, t. 73, k. 30-32.

¹⁵ *Przemówienie Prezesa Rady Ministrów gen. Sikorskiego do Rodaków z 18.12.1939 r.*, w: *Gdy Paryż i Angers były stolicami Rzeczypospolitej*, oprac. M.M. Drozdowski, J. Smoliński, Warszawa [b.r.], s. 37-38.

¹⁶ Por. M.K. Kamiński, *Zarys polityki zagranicznej rządu RP na obczyźnie 1939-1945*, w: *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej 1939-1945*, s. 653-654; P. Wandycz, *Próby stworzenia konfederacji polsko-czechosłowackiej podczas Drugiej Wojny Światowej*, w: *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej 1939-1945*, s. 907; E. Duraczyński, *Rząd Polski na uchodźstwie 1939-1945. Organizacja, personalia, polityka*, Warszawa 1993, s. 59. Nie ma już jednak żadnej wzmianki na ten temat w przyjętych przez rząd w dniach 26-28 sierpnia 1940 r. *Tezach polskiej polityki zagranicznej* – por. *Protokół z posiedzenia Rady Ministrów z 26-28.08.1940 r.*, w: *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 2: *czerwiec 1940 – czerwiec 1941*, red. M. Zgórniak, oprac. W. Rojek, A. Suchcitz, Kraków 1995, s. 102-105.

jak i dla nas i wzajemne poszanowanie niezawisłości. Drugą zasadą powinno być poszanowanie traktatów i umów dobrowolnie przyjętych¹⁷. Są to, zdaniem Kwiatkowskiego, normy, które w zasadniczy sposób odróżniają projekt polski od dążeń niemieckich, znajdujących swój wyraz w koncepcji *Mitteleuropy*, konstrukcji, która, jak twierdził Kwiatkowski, musiałaby być narzucona przez Niemcy siłą, przy pomocy Związku Sowieckiego. Wydaje mi się, że warto podkreślić przekonanie, wyrażone przez przedstawiciela Stronnictwa Pracy, że fundamentalną zasadą, na której oprzeć się ma związek środkowoeuropejski, winno być poszanowanie wolności wyboru uczestnictwa w federacji przez jego członków. Tak mocno akcentowany szacunek dla wolności kontrastował z wojenną atmosferą przymusu, tworzenia faktów dokonanych przy użyciu siły. Podkreślenie przez Kwiatkowskiego zasady wolności jest tym bardziej cenne, że w wielu swoich wypowiedziach dotyczących stosunków międzynarodowych formułował on opinie polityczne, opierając się na zasadzie „realizmu politycznego”, przez który należy rozumieć przyzwolenie na swoisty determinizm, w którym nie ma miejsca na swobodę wyboru, jest ona bowiem ograniczona szeregiem czynników narzucających określony sposób postępowania.

W formułowaniu przez Kwiatkowskiego zasad, na których powinien opierać się związek państw środkowej Europy, widać pewną ewolucję. Przykładem tego jest treść jego artykułu pod znamienym tytułem: *Ideowe podstawy przyszłego ładu w Europie*, zamieszczonego na łamach pisma „Zwrot” w sierpniu 1941 r. Kwiatkowski wskazuje w nim na fakt, że tocząca się wojna skompromitowała zasadę egoizmu narodowego. W tej sytuacji konieczny jest, jego zdaniem, powrót do wartości chrześcijańskich, na których winno opierać się nie tylko życie jednostek, ale i praktyka polityczna, zarówno w wymiarze zewnętrznym, jak i wewnętrznym (np. sprawiedliwe rozwiązanie zagadnień socjalnych może się, jego zdaniem, dokonać tylko na gruncie nauki Kościoła katolickiego). Zadaniem Polski jest wprowadzenie wartości chrześcijańskich do Europy, która zapomniała już o swoich religijnych korzeniach i wymaga rechrystianizacji: „Polska odwiecznie katolicka, tworząc najliczniejszą i najwięcej zwartą całość chrześcijańską w Europie Środkowej, ma więc wielką misję do spełnienia w dziele tworzenia nowego ładu chrześcijańskiego po obecnej wojnie, w imię którego zbliżyć się winny do siebie wszystkie narody, świadome swego powołania i odpowiedzialności za przyszłe losy Europy”¹⁸.

¹⁷ IPMS, RN, sygn. A.5.1, t. 9, *Protokół posiedzenia Rady Narodowej RP z 2-3.04.1940 r.*, k. 53.

¹⁸ M. Kwiatkowski, *Ideowe podstawy przyszłego ładu w Europie*, „Zwrot” 1941, nr 2, s. 5.

Kwiatkowski wskazuje na dwa zasadnicze cele istnienia federacji państw Europy Środkowej. Pierwszy – to rozwój gospodarczy całego, wielopaństwowego organizmu, oparty na bogactwach naturalnych zajmowanych przez niego terenów. Stąd też postulat stopniowego znoszenia barier celnych pomiędzy sfederowanymi państwami. Dobrobyt ekonomiczny stałby się, w dalszej kolejności, podstawą dla rozwoju w dziedzinie kultury¹⁹. W innym miejscu Kwiatkowski dowodzi, że ten właśnie, ekonomiczny cel istnienia federacji może przekonać do niego brytyjskie władze i opinię publiczną²⁰. Drugi, a zdaniem piszącego te słowa – zasadniczy, cel utworzenia zintegrowanego bloku środkowoeuropejskiego stanowi zabezpieczenie niezależności państw wchodzących w jego skład, zwłaszcza wobec dwóch najpotężniejszych sąsiadów – Niemiec i Rosji. Silny organizm polityczny, mający szansę stawienia czoła zarówno Niemcom, jak i Rosji dałaby, zdaniem Kwiatkowskiego, najlepszą gwarancję zachowania pokoju w Europie²¹.

Przedstawiciel Stronnictwa Pracy wskazał konkretne państwa, które miałyby utworzyć federację środkowoeuropejską. Były to: Polska, Czechosłowacja, Litwa, Łotwa, Estonia, Węgry i Rumunia²², przy czym, jak dopowiada Kwiatkowski w innym miejscu, Polsce w tym związku przypadłaby rola wiodąca²³. Z przytoczonej powyżej listy państw wynika jednoznacznie, że projektowany blok dotyczył sytuacji powojennej, kiedy to kształtować się będzie nowy ład międzynarodowy. Dowodzi tego obecność w gronie przyszłych członków federacji państw podbitych przez Niemcy czy ZSRS, jak i krajów z nimi współpracujących. Niewątpliwie swoją rolę odegrały tu polskie doświadczenia okresu międzywojennego, kiedy to nasz kraj utrzymywał przyjazne kontakty z Rumunią i Węgrami, zwłaszcza przed przeorientowaniem założeń polskiej polityki zagranicznej w latach 30.²⁴ Ale można też dostrzec chęć zdystansowania się wobec historycznych doświadczeń niedalekiej przeszłości i oparcie się raczej na chłodnej analizie geopolitycznej, o czym może świadczyć projekt włączenia do planowanej konstrukcji państw takich jak Czechosłowacja czy Litwa. Należy pamiętać, że pokłosiem polskiej polityki zagranicznej okresu międzywojennego był antagonizm polsko-litewski oraz urazy polsko-czechosłowackie wywołane

¹⁹ *Protokół posiedzenia Rady Narodowej RP z 2-3.04.1940 r.*, k. 53.

²⁰ IPMS, RN, sygn. A.5.1, t. 34, *Protokół z posiedzenia Rady Narodowej RP z 24.03.1941 r.*, k. 32.

²¹ *Protokół posiedzenia Rady Narodowej RP z 2-3.04.1940 r.*, k. 53.

²² Tamże, k. 52.

²³ IPMS, RN, sygn. A.5.1, t. 27, *Protokół z posiedzenia Rady Narodowej RP z 16.12.1940 r.*, k. 13.

²⁴ Por. P. Łossowski, *Położenie międzynarodowe i polityka zagraniczna*, s. 144-145, 185-186.

zajęciem przez Polskę Zaolzia w 1938 r. Odzwierciedleniem tych trudności była debata na forum Rady Narodowej w grudniu 1940 r., poświęcona projektowi deklaracji RN w sprawie Litwy, zaproponowanemu przez członka Rady, Stanisława Cat-Mackiewicza. Kwiatkowski w dyskusji zaproponował przeciwko składaniu Litwinom zbyt daleko idących obietnic, zwłaszcza w odniesieniu do kwestii terytorialnych, jak i dotyczących uznania całkowitej samodzielności politycznej Litwy. Jego zdaniem, udział Litwy w planowanym związku państw środkowoeuropejskich da jej daleko idące koncesje terytorialne. Gdyby jednak Litwini postanowili pozostać poza federacją – zalecał powściągliwość w składaniu im obietnic, które mogłyby być sprzeczne z interesem Polski i całej federacji. Jego zdaniem nie istnieje możliwość prowadzenia przez Litwę całkowicie samodzielnej, niezależnej polityki. Jej położenie geopolityczne, wielkość i liczebność państwa determinuje konieczność związania się z innymi – Niemcami, Rosją bądź federacją państw Europy Środkowej²⁵.

Za bardzo pomyślny czynnik na drodze integracji środkowoeuropejskiej uznał Kwiatkowski rozpoczęcie współpracy polsko-czechosłowackiej w zakresie utworzenia federacji pomiędzy tymi dwoma państwami²⁶. Rzeczywiście, kontakty pomiędzy oficjalnymi czynnikami obydwu stron, zwłaszcza w pierwszych miesiącach po upadku Francji, mogły nastrojać optymistycznie. Sikorski wielokrotnie formułował swoje nadzieje na utworzenie bloku państw Europy Środkowo-Wschodniej, a federacja polsko-czechosłowacka byłaby dużym krokiem w kierunku urzeczywistnienia się tego celu. Projekt takiej federacji odpowiadał też prawdopodobnie kołom rządzącym Wielkiej Brytanii, w której krytykowano „bałkanizację” Europy Środkowej jako jedną z przyczyn destabilizacji starego kontynentu. Wreszcie także strona czechosłowacka w swoich analizach politycznych musiała brać pod uwagę korzyści płynące ze współpracy z Polską, jak choćby wzmocnienie swojej pozycji względem Niemiec w przypadku konieczności zawarcia kompromisowego pokoju²⁷. W analizie Kwiatkowskiego występuje jednak ton sceptycyzmu. Zauważa on, że w kręgach politycznych obu państw znajdują się osoby, które nie dostrzegają konieczności zbliżenia Polski i Czechosłowacji. Tymczasem, jak twierdzi, „albo będziemy razem z Czechosłowacją tworzyli trzon potęgi, na której oprze się środkowa

²⁵ Protokół z posiedzenia Rady Narodowej RP z 16.12.1940 r., k. 7-14.

²⁶ Protokół z posiedzenia Rady Narodowej RP z 24.03.1941 r., k. 34.

²⁷ P. Wandycz, *Próby stworzenia konfederacji polsko-czechosłowackiej podczas Drugiej Wojny Światowej*, s. 906-908.

Europa, albo też nas będą inni organizowali”²⁸. Jego zdaniem, jedynie współdziałanie polsko-czechosłowackie, połączone z nieuniknioną rezygnacją z forsowania swoich partykularnych ambicji w dziedzinie politycznej i gospodarczej w stosunkach między obydwoma państwami, może zapewnić Polsce i Czechosłowacji podmiotowość na arenie międzynarodowej w powojennej Europie, która oznacza wpływ na podejmowanie decyzji w skali kontynentu, a przynajmniej jego centralnej części, a nie zepchnięcie do roli przedmiotu gry innych, odpowiednio silnych organizmów politycznych²⁹.

Rozważania dotyczące federacji polsko-czechosłowackiej kontynuował Kwiatkowski w trakcie prac II Rady Narodowej. W jego wystąpieniach pojawiają się wówczas nowe tony, związane z koniecznością przeorientowania polskiej polityki zagranicznej po ataku Niemiec na Związek Sowiecki i włączeniu Rosji do grona członków koalicji antyhitlerowskiej. Już na trzecim posiedzeniu II Rady Narodowej, w dniu 16 marca 1942 r., Kwiatkowski podkreślił znaczenie, jakie Stronnictwo Pracy przywiązywało do współdziałania z Czechosłowacją, z którą Polskę łączy wspólna religia, kultura, pokrewieństwo językowe. Zaczyna on wówczas postrzegać współpracę polsko-czechosłowacką jako krok na drodze do utworzenia wspólnego bloku słowiańskiego (włączając doń, rzecz jasna, ZSRS) dającego odpór naciskom germańskim³⁰. Należy jednak dostrzec, że w tymże wystąpieniu – pomimo kilkakrotnych odwołań do idei budowy „nowej Europy”, „nowego świata”, które można postrzegać jako nawiązanie do postulatu oparcia organizacji powojennej Europy na dużych organizmach federacyjnych – brak jakichkolwiek szczegółowych rozważań na temat składu federacji środkowo-europejskiej. Wyjątkiem jest związek polsko-czechosłowacki. Może to świadczyć o tym, że Stronnictwo Pracy zaczęło podchodzić do swej przewodniej idei z większym realizmem, skupiając się na możliwym do osiągnięcia celu, jakim wydawało się wówczas utworzenie federacji polsko-czechosłowackiej. Poczynienie kolejnych kroków na tej drodze, w realiach pierwszej połowy 1942 r. przekraczało możliwości działania polskich polityków.

Warto wskazać na jeszcze jedno zagadnienie podejmowane przez Kwiatkowskiego, które można rozpatrywać przy okazji analizy koncepcji integracyjnych w myśli politycznej działaczy Stronnictwa Pracy. W tym przypadku kwestia integracji będzie łączyć się z problemem dezintegracji, a dotyczyła ona rozważań na temat powojennych losów Niemiec. W opracowaniu, które Kwiatkowski sporządził na prośbę gen. Sikorskiego, wybierającego się ze

²⁸ *Protokół z posiedzenia Rady Narodowej RP z 24.03.1941 r.*, k. 34.

²⁹ Tamże.

³⁰ IPMS, RN, sygn. A.5.2, t. 3, *Stenogram z posiedzenia Rady Narodowej RP z 16.03.1942 r.*, k. 9-11.

swoją trzecią wizytą do Stanów Zjednoczonych Ameryki, zaproponował on przekreślenie dzieła zjednoczenia Niemiec pod egidą Prus i powrót do rozbięcia tego państwa na poszczególne terytoria. Pisał: „bezpieczeństwo Europy i Polski wymaga wyswobodzenia nie tylko Austrii, ale wszystkich głównych niemieckich państw związkowych, jak Meklemburgia, Saksonia, Badenia, Wirtembergia i Bawaria spod jarzma pruskiego, usamodzielnienie katolickiej przeważnie Westfalii i Nadrenii, przywrócenie królestwa hanowerskiego [...] i sprowadzenie Prus do minimalnych rozmiarów oraz poddanie ich zbiorowej kontroli sprzymierzonych narodów”³¹. Wychodząc zatem z założenia, że przyczyną agresywnych poczynań zjednoczonych Niemiec jest „duch pruski”, Kwiatkowski widział zahamowanie jego wpływu poprzez podział Niemiec, maksymalne ograniczenie terytorialne Prus i poddanie ich kontroli międzynarodowej. Czy zatem wyjątkowa rola Niemiec w toczącym się konflikcie wojennym spowodowała, że to państwo miało być wyłączone z, widocznych w innych wypowiedziach Kwiatkowskiego, propozycji integracyjnych? Otóż nie. Kolejnym krokiem, proponowanym przez niego w stosunku do Niemiec, jest włączenie poszczególnych landów niemieckich do projektowanych bloków gospodarczych (zapewne także politycznych), z jakich miałyby się składać powojenna Europa. Zdaniem Kwiatkowskiego „włączenie ich do różnych bloków gospodarczych na północy, na zachodzie, na południu i na poł.-wschodzie dzisiejszych Niemiec działoby się nie dla rozbioru Niemiec, lecz pod hasłem gospodarczego zjednoczenia Europy zachodniej i środkowej, dla którego Niemcy muszą ponieść ofiary, podobnie jak wszystkie inne państwa”³². I dodaje: „związek celny, walutowy, transportowy itd. wyswobodzonych, ale rozbrojonych niemieckich państw związkowych z sąsiadami stworzy gwarancję gospodarczą i polityczną, aby Niemcy pod egidą Prus nie mogły ponownie próbować opanować Europę, lecz współpracowały z nią na podstawie równouprawnienia”³³.

Stanowisko Kwiatkowskiego względem Niemiec wpisuje się więc w koncepcję zintegrowanej Europy, w której zamiast jednego, silnego państwa niemieckiego miałyby znaleźć się poszczególne landy niemieckie, połączone gospodarczo z nadrzędnymi organizmami federacyjnymi. W koncepcji Kwiatkowskiego taka konstrukcja powojennej Europy rozłożyłaby odpowiedzialność za kontrolę państw niemieckich praktycznie na wszystkie państwa starego kontynentu.

³¹ IPMS, sygn. PRM 91, *Pismo Kwiatkowskiego do Sikorskiego z 23.11.1942 r.*, k. 287-288.

³² Tamże, k. 289.

³³ Tamże.

Kolejnym przedstawicielem Stronnictwa Pracy w Radzie Narodowej RP, który włączył się do dyskusji nad zagadnieniami integracji europejskiej, był Stanisław Sopicki (1903-1976). Od młodości związany z nurtem chadeckim poprzez działalność w Stowarzyszeniu Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”, współpracę z pismami „Głos Narodu”, „Polonia”, „Zwrot” oraz działalność polityczną w strukturach Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji, a od 1937 r. Stronnictwa Pracy. Po wybuchu II wojny światowej przebywał w kraju, skąd, na początku 1940 r., został wezwany przez prezesa SP, Karola Popiela, do przyjazdu do Angers, by wzmocnić emigracyjną reprezentację Stronnictwa. Sopicki zadanie mógł wypełnić dopiero po klęsce Francji w wojnie z Niemcami. Na Wyspy Brytyjskie dotarł w styczniu 1941 r. Wszedł w skład Zarządu Głównego Stronnictwa Pracy, a w lutym 1942 r. został mianowany członkiem Rady Narodowej RP. W tym czasie prowadził także aktywną działalność publicystyczną, m.in. na łamach pism „Zwrot”, „Sprawa”, „Jutro Polski”, „Polska Walcząca” czy „Dziennik Polski”. Po dymisji gabinetu Stanisława Mikołajczyka w listopadzie 1944 r. wszedł w skład rządu Tomasza Arciszewskiego, obejmując Ministerstwo Odbudowy Administracji Publicznej³⁴.

Szczególne zainteresowanie Sopickiego budziły stosunki Polski z Czechosłowacją i Litwą. Tym zagadnieniom poświęcił broszury wydane w czasie wojny w Londynie: *Ku federacji z Czechosłowacją*³⁵ i *Litwa a Polska*³⁶. Tematyka integracji państw Europy Środkowej pojawia się też w jego pracy *Polska po wojnie*³⁷. Sopicki był przekonany, że jednym z najważniejszych następstw II wojny światowej będzie konfederacja polsko-czechosłowacka. Dostrzegając jednak trudne momenty w historii wzajemnych stosunków, przewidywał, że proces tworzenia wspólnego państwa może potrwać nawet kilkadziesiąt lat. Pisał: „oba narody trzeba uczyć przewycięzania egoistycznych dążeń i ponoszenia ofiar na ołtarzu wspólnego dobra. Trzeba uczyć stosowania zasady sprawiedliwości w życiu zbiorowym i przyzwyczajając do skrupulatnego przestrzegania etyki chrześcijańskiej, która musi obowiązywać zawsze i wszędzie”³⁸. Ostrzegał, że w przyszłości mogą pojawić się głosy negujące sens konfederacji, ale sam był głęboko przekonany o jej potrzebie. Uspokajał też, że po utworzeniu konfederacji zanikać

³⁴ T. Wolsza, *Działalność polityczna i poglądy Stanisława Sopickiego (1941-1976)*, „Polska 1944/45-1989. Studia i materiały” 4 (1999), s. 241-244.

³⁵ K. Leskowiec [S. Sopicki], *Ku federacji z Czechosłowacją*, Londyn 1941.

³⁶ Tenże, *Litwa a Polska*, Londyn 1941.

³⁷ Tenże, *Polska po wojnie*, Londyn 1942.

³⁸ Tenże, *Ku federacji z Czechosłowacją*, s. 21.

będą niepokojące Polaków rusofilskie tendencje władz czechosłowackich, ustępując miejsca wpływowi anglosaskim. Sopicki tłumaczył te skłonności sytuacją w Europie przed I wojną światową, kiedy to Czesi liczyli na pomoc Rosji w obronie państw słowiańskich przed germanizacją. Zwracał też uwagę na problem uprzedzeń czechosłowackich wobec Węgier. Twierdził, że zarówno Polska, jak i Czechosłowacja będą musiały brać pod uwagę obawy partnera i dostosowywać do nich prowadzone przez siebie działania. Elementem integrującym były, jego zdaniem, podobne warunki, w których w czasie wojny przyszło działać władzom polskim i czechosłowackim, a zwłaszcza wspólny pobyt na ziemi brytyjskiej, z konsekwencją w postaci przesiąknięcia anglosaskim sposobem pojmowania kwestii wewnętrznych i międzynarodowych. Sopicki przyjął założenie, że obydwie państwa będą miały duży zakres samodzielności. Integracja, jego zdaniem, powinna nastąpić w dziedzinach polityki (zwłaszcza zagranicznej, ale także w pewnych aspektach wewnętrznej), gospodarki i kultury³⁹.

Przemawiając w maju 1942 r. na forum Rady Narodowej RP, Sopicki uznał, że federacja polsko-czechosłowacka stanie się punktem wyjścia dla utworzenia szerszej federacji środkowo-europejskiej. Sprawę utworzenia bloku państw Europy Środkowej uznawał za pierwszoplanowy cel polskiej dyplomacji i ubolewał, że nie wszyscy politycy zdają sobie z tego sprawę. W tym czasie dostrzegł już jednak osłabienie woli utworzenia takiego organizmu politycznego, zwłaszcza po stronie czeskiej. Trafne było jego spostrzeżenie, że brak postępów w negocjacjach przywódców Polski z władzami Czechosłowacji stawia pod znakiem zapytania koncepcję utworzenia szerszego bloku państw, w skład którego miałyby wejść, jego zdaniem, także Węgry, Rumunia, Jugosławia i Litwa. Jako środek zaradczy proponował przeprowadzenie dogłębnych, obiektywnych studiów, zwłaszcza w zakresie rozwiązania kwestii spornych – przede wszystkim granicznych⁴⁰.

Wymieniając najważniejsze cele i zadania, które staną przed sfederowanymi państwami Europy Środkowo-Wschodniej, Sopicki zwraca zwłaszcza uwagę na: konieczność obrony pokoju i prawa, rozwijanie nowych form kontaktów między narodami oraz, jak przystało na chrześcijańskiego demokratę, konieczność obrony cywilizacji chrześcijańskiej przed atakami ze strony sił neopogańskich i ateistycznych. Dla tak postawionych celów, wpisujących się w szeroką koncepcję odnowy życia międzynarodowego

³⁹ Tamże, s. 21-22; por. T. Wolsza, *Działalność polityczna i poglądy Stanisława Sopickiego (1941-1976)*, s. 253-254.

⁴⁰ IPMS, RN, sygn. A.5.2, t. 13, *Stenogram z posiedzenia Rady Narodowej RP z 12.05.1942 r.*, k. 14-15; por. IPMS, Kol. 181, Sopicki, *Pamiętnik*, t. IV, k. 95-96.

po kataklizmie II wojny światowej, można będzie wymagać, zdaniem Sopickiego, nieprzeciętnej pracy, wytrwałości i poświęcenia ze strony obywateli federacji⁴¹.

Warto zauważyć, że w książce *Polska po wojnie*, wydanej w Londynie w 1942 r., Sopicki wyraził swój sceptycyzm co do możliwości urzeczywistnienia idei „paneuropejskiej” – stworzenia jednego wielkiego państwa, w którego skład weszłyby narody Europy. Sądził, że nieusuwalną przeszkodą na tej drodze pozostaną: historia – także najnowsza (jako przykłady podaje terytorialny konflikt jugosłowiańsko-bułgarski czy węgiersko-rumuński), dbałość państw o rozwój narodowej gospodarki, przywiązanie poszczególnych narodów do niepodległości i suwerenności⁴².

O ile Sopicki nie miał wątpliwości, że Polska i Czechosłowacja powinny utworzyć po wojnie konfederację, o tyle w stosunku do Litwy prezentował zdecydowanie bardziej ostrożne stanowisko. W broszurze *Litwa a Polska* dał wyraz swemu przekonaniu, że zaszłości polityczne okresu dwudziestolecia międzywojennego w stosunkach między tymi dwoma państwami (przede wszystkim spór o Wilno) będą trudniejsze do przewyciężenia niż spory polsko-czechosłowackie. Zdecydowanie wypowiadał się za przynależnością Wilna do Polski. Szansy na zbliżenie Litwy i Polski upatrywał w polityce Niemiec, konkretnie w ich dążeniach do trwałego posiadania Kłajpedy, jako ważnego portu bałtyckiego. Przewidywał, że także po wojnie Niemcy będą działać na rzecz przynależności Kłajpedy do ich państwa. W tej sytuacji ważna dla Litwy byłaby współpraca z Polską, w celu uniemożliwienia realizacji planów niemieckich. Jego zdaniem nie ma jednak szans na włączenie Litwy do planowanej konfederacji państw Europy Środkowo-Wschodniej. Pozostaje jedynie praca nad utrzymywaniem przyjaznych i dobrosąsiedzkich stosunków polsko-litewskich⁴³.

Inną czołową postacią Stronnictwa Pracy poruszającą w swych wypowiedziach kwestię integracji europejskiej był ksiądz Zygmunt Kaczyński (1894-1953) – poseł na sejm w latach 1919-1928, dyrektor Katolickiej Agencji Prasowej, redaktor pisma „Rzeczpospolita”. Po wybuchu II wojny światowej pełnił funkcje dziekana polowego Wojska Polskiego oraz kapelana Prezydenta RP. Wchodził w skład władz Rzeczypospolitej na uchodźstwie: był członkiem II Rady Narodowej RP, a także ministrem wyznań religijnych i oświecenia publicznego w rządzie Stanisława Mikołajczyka. Po zakończe-

⁴¹ S. Sopicki, *Ku federacji z Czechosłowacją*, s. 24.

⁴² Tenże, *Polska po wojnie*, s. 23, 25.

⁴³ Tenże, *Litwa a Polska*, s. 17, 27, 32; por. T. Wolsza, *Działalność polityczna i poglądy Stanisława Sopickiego (1941-1976)*, s. 254-255.

niu wojny wrócił do kraju. Tu został redaktorem naczelnym „Tygodnika Warszawskiego”. Aresztowany przez władze komunistyczne w 1949 r. – nigdy już nie opuścił więzienia⁴⁴.

Ksiądz Kaczyński po raz pierwszy dotknął kwestii powojennej integracji europejskiej w przemówieniu na posiedzeniu Rady Narodowej RP 22 marca 1943 r. Dał w nim wyraz swemu przekonaniu, że polska racja stanu wymaga odejścia od doraźnych koncepcji w polityce zagranicznej na rzecz stabilnej konstrukcji, stwarzającej szansę zagwarantowania równowagi w powojennej Europie. Zdaniem Kaczyńskiego, taką możliwość daje tylko koncepcja związku państw Europy Środkowo-Wschodniej. Przy czym wprowadza on w swoim przemówieniu pewne *novum* w stosunku do dotychczasowych wypowiedzi przedstawicieli Stronnictwa Pracy. Postuluje mianowicie zrezygnowanie przez Polskę z ambicji sprawowania przywództwa w planowanym związku i oparcie go na zasadzie „równi z równymi”. Taka postawa zapewni, jego zdaniem, wzajemne zaufanie wśród członków projektowanego organizmu politycznego i rozproszy obawy przed zmajoryzowaniem go przez Polskę. Jednocześnie Kaczyński przestrzegał, że oparcie się tylko na rozwiązaniach bieżących, bez prowadzenia polityki podporządkowanej koncepcji utworzenia związku państw Europy Środkowo-Wschodniej, doprowadzi do izolacji Polski na arenie międzynarodowej w powojennej Europie i, tym samym, powrotu do, krytykowanej przez Kaczyńskiego, sytuacji z lat poprzedzających wybuch II wojny światowej⁴⁵.

W tym samym czasie podobne stanowisko prezentował inny członek Rady Narodowej RP z ramienia Stronnictwa Pracy, Tadeusz Kiełpiński (1897-1944). Był doktorem filozofii, redaktorem „Głosu Narodu” i „Polonii”. W chwili wybuchu II wojny światowej przebywał we Francji i tam zgłosił się ochotniczo do Armii Polskiej. Członkiem Rady Narodowej RP został w 1942 roku⁴⁶.

Wyrażając poglądy Stronnictwa Pracy na zasadnicze cele polskiej polityki zagranicznej, stwierdził on, że podstawowym założeniem w tej dziedzinie winno być ustalenie nowego, sprawiedliwego ładu w Europie i przywrócenie równowagi sił na starym kontynencie. Jego zdaniem, Polska, jako ośrodek planowanej federacji środkowo-europejskiej, jest najistotniejszym składnikiem tej równowagi w naszej części kontynentu. Kiełpiński dał wyraz przekonaniu, że pomiędzy Niemcami a Rosją nie ma miejsca na państwo słabe, jakim była Polska wersalska. Jedyłą możliwością dla tej części Europy

⁴⁴ Por. IPMS, RN, sygn. A.5, t. 72, *Kwestionariusz Ks. Z. Kaczyńskiego*.

⁴⁵ IPMS, RN, sygn. A.5.3, t. 64, *Stenogram z posiedzenia Rady Narodowej RP z 22.03.1943 r.*, k. 42.

⁴⁶ IPMS, RN, sygn. A.5, t. 72, *Kwestionariusz T. Kiełpińskiego*.

jest federacja bądź unia, zrzeszająca państwa, znajdujące się w podobnym do Polski położeniu geopolitycznym. Federacja polsko-czechosłowacka, w jego ujęciu, jest krokiem koniecznym, ale niewystarczającym – należy rozszerzyć ją następnie na inne państwa Europy Środkowo-Wschodniej⁴⁷.

Kiełpiński przestrzegał przed zaniechaniem starań o integrację państw naszego regionu. Uważał, że w takim wypadku realne byłoby niebezpieczeństwo oddania inicjatywy w tej materii w ręce Rosji bądź Niemiec. Wskazywał na taki właśnie ton wypowiedzi na łamach prasy anglosaskiej⁴⁸.

Analiza treści wypowiedzi polityków Stronnictwa Pracy na forum I i II Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej oraz artykułów prasowych i broszur ich autorstwa wskazuje na to, że tematyka integracji europejskiej była w nich stale obecna. Tylko współdziałanie państw starego kontynentu, które, zdaniem polityków SP, winno przebiegać w ramach organizmów ponadpaństwowych – konfederacji, unii, związków państw, bloków – zapewnić może stabilność i trwałą pokój w relacjach międzynarodowych. W Europie po kataklizmach dwóch wojen światowych nie może być, zdaniem działaczy SP, miejsca na słabe państwa, skazane na zdominowanie ich przez silniejszych sąsiadów. Odrzucana jest jednakże idea paneuropejska; w zamian politycy SP lansowali opcję stworzenia w Europie kilku dużych organizmów politycznych, łączących państwa danego regionu, współpracujących ze sobą w dziedzinach politycznej, ekonomicznej, kulturalnej. Kwestia integracji europejskiej jest więc w myśli politycznej Stronnictwa Pracy postrzegana jako niezbędny element systemu bezpieczeństwa i współpracy w powojennym świecie.

Szczegółowe rozważania polityków SP koncentrują się na idei utworzenia związku państw Europy Środkowo-Wschodniej. Niezależnie od tego, jakie państwa proponowali oni włączyć do bloku środkowoeuropejskiego, zawsze podkreślali wagę konfederacji polsko-czechosłowackiej, która miałaby stać się punktem wyjścia do budowy szerszego organizmu politycznego w tej części kontynentu. Akcentowanie współpracy polsko-czechosłowackiej zbiegało się z dążeniami rządu RP, który w latach II wojny światowej czynił usilne starania na rzecz urzeczywistnienia idei konfederacji polsko-czechosłowackiej. Udział działaczy SP w koalicji rządowej musiał przekładać się na poparcie tego projektu, tym bardziej, że był on odzwierciedleniem poglądów tego ugrupowania na stosunki polsko-czechosłowackie jeszcze w latach poprzedzający wybuch II wojny światowej. Należy zaznaczyć, że ostateczne niepowodzenie koncepcji związku

⁴⁷ IPMS, RN, sygn. A.5.3, t. 65, *Stenogram z posiedzenia Rady Narodowej RP z 23.03.1943 r.*, k. 10-11.

⁴⁸ IPMS, RN, sygn. A.5.7, *Protokół z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych z 16.03.1943 r.*, k. 23-24.

polsko-czechosłowackiego wynikało ze zmiany sytuacji międzynarodowej po ataku Niemiec na Związek Sowiecki i dalszego rozwoju sytuacji militarnej i politycznej w Europie. Rusofilskie tendencje wśród wpływowych polityków czechosłowackich zderzyły się wówczas z niemożnością nawiązania równoprawnych stosunków polsko-sowieckich, co okazało się być przeszkodą nie do usunięcia w procesie uzgadniania założeń wspólnej polityki zagranicznej⁴⁹. Trzeba też dodać, że brak skoordynowanych działań państw Europy Środkowo-Wschodniej wobec rosnącego w siłę ZSRS był jedną z przyczyn narzucenia przez to państwo swojej zwierzchności w tym rejonie. Można stwierdzić, że przewidywania polityków Stronnictwa Pracy sprawdziły się: w powojennej Środkowo-Wschodniej Europie powstał silny blok państw. Tyle tylko, że dominującą rolę odgrywał w nim Związek Sowiecki, a utworzony był nie wskutek wolnej decyzji zainteresowanych państw, ale narzucony siłą militarną, a następnie poddany totalitarnej kontroli swego hegemonu.

Warto podkreślić, że politycy Stronnictwa Pracy akcentowali pozytywne aspekty procesów integracyjnych w Europie. Sądzieli, że dzięki nim dojdzie do wzrostu poziomu dobrobytu ekonomicznego społeczeństw europejskich, a wspomniana już wyżej stabilność polityczna umożliwi utrwalenie tego stanu rzeczy. Jako chrześcijańscy demokraci podkreślali konieczność oparcia się na moralności chrześcijańskiej i wypływających z niej wartościach – prawdzie, uczciwości, szacunku dla drugiego człowieka. Swoje opinie formułowali kilkadziesiąt lat temu. Trudno było wyobrazić sobie wówczas przewyżczenie konfliktów wypływających z niedalekiej wtedy przeszłości. Stąd ostrożność w wysuwaniu konkretnych postulatów, chociażby w odniesieniu do państwa litewskiego. Tym bardziej na podkreślenie zasługuje fakt lansowania na forum publicznym kwestii integracji europejskiej i wiara w realizację tej idei w przyszłości. Dopiero dystans kilkadziesiąt lat i procesy polityczne, które miały miejsce w tym czasie, doprowadziły do sytuacji, w której postulaty formułowane m.in. przez działaczy Stronnictwa Pracy są realizowane, do sytuacji, kiedy możliwe stało się współdziałanie w ramach jednego ponadpaństwowego organizmu politycznego Polski, Czech, Słowacji, Litwy, Niemiec, Węgier i innych państw – członków Unii Europejskiej.

⁴⁹ Por. T. Kisielewski, *Federacja Środkowo-Europejska. Pertraktacje polsko-czechosłowackie 1939-1943*, Warszawa 1991, *passim*.

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła

A. Archiwalne

Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen Sikorskiego w Londynie

I Rada Narodowa.

II Rada Narodowa.

Prezydium Rady Ministrów.

Kolekcja Stanisława Sopickiego.

B. Drukowane

Deklaracja ideowa „Unii”, w: W. Kozub-Ciembroniewicz, J.M. Majchrowski, *Najnowsza historia polityczna Polski. Wybór źródeł*, cz. 3: 1939-1945, Kraków 1989, s. 85-105.

Leskowiec K. [S. Sopicki], *Ku federacji z Czechosłowacją*, Londyn 1941.

Leskowiec K. [S. Sopicki], *Litwa a Polska*, Londyn 1941.

Leskowiec K. [S. Sopicki], *Polska po wojnie*, Londyn 1942.

O chrześcijańsko-społecznego ducha nowej Polski, w: W. Kozub-Ciembroniewicz, J.M. Majchrowski, *Najnowsza historia polityczna Polski. Wybór źródeł*, cz. 3: 1939-1945, Kraków 1989, s. 159-188.

Program Stronnictwa Pracy, Kraków 1945.

Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej, t. 2: czerwiec 1940 – czerwiec 1941, red. nauk. M. Zgórnjak, oprac. W. Rojek, A. Suchcitz, Kraków 1995.

Przemówienie Prezesa Rady Ministrów gen. Sikorskiego do Rodaków z 18.12.1939 r., w: *Gdy Paryż i Angers były stolicami Rzeczypospolitej*, oprac. M.M. Drozdowski, J. Smoliński, Warszawa [b.r.], s. 37-38.

Stronnictwo Pracy. Program, w: W. Kozub-Ciembroniewicz, J.M. Majchrowski, *Najnowsza historia polityczna Polski. Wybór źródeł*, cz. 2: 1926-1939, Kraków 1987.

C. Prasa

„Zwrot” [1941]

II. Literatura

Andrusiewicz A., *Stronnictwo Pracy 1937-1950. Ze studiów nad dziejami najnowszymi chadecji w Polsce*, Warszawa 1988.

Bujak W., *Historia Stronnictwa Pracy 1937-1946-1950*, Warszawa 1988.

Duraczyński E., Turkowski R., *O Polsce na uchodźstwie. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej 1939-1945*, Warszawa 1997.

Duraczyński E., *Rząd Polski na uchodźstwie 1939-1945. Organizacja, personalia, polityka*, Warszawa 1993.

Kisielewski T., *Federacja Środkowo-Europejska. Pertraktacje polsko-czechosłowackie 1939-1943*, Warszawa 1991.

Korpalska W., *Władysław Eugeniusz Sikorski. Biografia polityczna*, Wrocław 1981.

- Łossowski P., *Położenie międzynarodowe i polityka zagraniczna*, w: *Polska odrodzona 1918-1939. Państwo – społeczeństwo – kultura*, red. J. Tomicki, Warszawa 1982, s. 128-199.
- Majchrowski J.M., *Geneza politycznych ugrupowań katolickich. Stronnictwo Pracy, grupa „Dziś i Jutro”*, Paris 1984.
- Okulewicz P., *Koncepcja „międzymorza” w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918-1926*, Poznań 2001.
- Przybylski H., *Front Morges w okresie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1972.
- Turowski K., *Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce*, cz. 2, Warszawa 1989.
- Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej 1939-1945*, red. Z. Błażyński, Londyn 1994.
- Wolsza T., *Działalność polityczna i poglądy Stanisława Sopickiego (1941-1976)*, „Polska 1944/45-1989. Studia i materiały” 4 (1999), s. 241-260.

STRESZCZENIE: Stronnictwo Pracy, partia nurtu chrześcijańsko-demokratycznego, od momentu utworzenia (1937) pozostawała w opozycji do rządzącego Polską obozu sanacyjnego. Podczas II wojny światowej wchodziła w skład koalicji rządowej. Program Stronnictwa Pracy z 1937 r. zakładał powrót do sojuszu z Francją, współpracę międzynarodową w ramach Ligi Narodów, zaś w dziedzinie strategii geopolitycznej promował utworzenie Federacji Środkowoeuropejskiej. Ta idea była twórczo rozwijana w latach 1940-1943 na forum Rady Narodowej RP przez takich polityków Stronnictwa Pracy jak Michał Kwiatkowski, Stanisław Sopicki, ks. Zygmunt Kaczyński, Tadeusz Kiełpiński.

Słowa kluczowe: Stronnictwo Pracy, myśl polityczna, Rada Narodowa, integracja europejska

SUMMARY: Labour Party is a Polish Christian – democratic party which from the moment of its foundation (1937) remained in opposition to the Sanacja government and later contributed to the creation of the Polish government in exile (1939-1945). In consequence, after WWII the Labour Party became one of the most important opposition parties strongly emphasizing the necessity for Polish sovereignty.

The programme from 1937 proposed a return to close alliance with France, cooperation with the League of Nations and finally formation of Central Eastern European Nations Federation. This last idea became the essential aspect of the Labour Party's foreign policy, which was touched in the National Council (by M. Kwiatkowski, S. Sopicki, Z. Kaczyński, T. Kiełpiński). The idea was continued by the Labour Party which proposed the formation of the Central European Union ('Programme Deliberations of the Labour Party') uniting all countries from this region that belong to Latin civilization (the influence of Koneczny's deliberations).

The Labour Party did not abandon the concept even after 1945 when political conditions changed. The idea, however, was never put into practice. In 1946 the Labour Party was controlled by post communist activists and denied the possibility of independent action including the formulation of postulates associated with foreign policy programmes.

Keywords: Labour Party, political thought, The National Council, European integration